

képpen létezik, és felszólította, hogy csak őt ismerje, őt tisztelje, és mint egyetlen és egyedülvalót fogja fel, megvetve az összes többi istent, azok képmásait és szobraikat.*

Az eredeti latin szövegből fordította
BODOR ANDRÁS

ADATOK DÁVID FERENC ÉLETRAJZÁHOZ

Az alábbiakban Dávid Ferenc tanulmányi éveiről és pályakezdéséről igyekszünk összefoglaló képet nyújtani. Az utóbbi időben felbukkant új adatok és a történelmi irodalom fényében követjük nyomon Dávid Ferenc 1545—1555 közötti életútját. Mivel ebben az évtizedben szász környezetben, majd német egyetemeken tanult, illetve élt, igyekeztünk kiaknázni e korra vonatkozó gazdag erdélyi szász történelmi dokumentációt is.

1. *Dávid Ferenc hazai iskoláztatása*

Dávid Ferenc tanuló éveiről és különösen hazai iskoláiról a szakirodalom eltérő véleményt nyilvánít. Jakab Elek¹ régebbi írókra támaszkodva azt írja, hogy hazai oktatása valószínűen a kolozsvári és Alba Iulia-i iskolában történt; mint Alba Iulia-i segédpap vagy tanár, a királyi helytartó (Martinuzzi) tanácsosával (Pesti Gábor) bizalmas viszonyban állott; Szinnyeai József szerint Dávid „iskoláit szülővárosában kezdte s talán Gyulafehérvárt végezte; 1547-ben a wittenbergai egyetem hallgatója volt; némelyek szerint a páduai egyetemen is tanult, de ez nem bizonyos“. Sokkal többet ír Dávid fiatal éveiről Horváth János: „Előbb szülővárosában, a ferenceseknél, aztán Gyulafehérvárt a káptalani iskolában tanult s itt pappá lett még Statileo (†1542) püspöksége alatt. Ugyanazon humanista körbe került itt, mint Kálmáncsehi. Itt vette fel, humanista divat szerint, apja keresztnéve alapján a Franciscus Davidis nevet, s abból magyarosította utóbb a „Dávid“ vezetéknevet. Luther iránti érdeklődése már itt felébredt, mikor az 1543-i egyházgyűlésen a brassói szász lutheristák Honter János magukkal hozott Apológiáját vitatták meg. Két gyulafehérvári kanonok, Medgyesi Ferenc és Pesti Gábor támogatásával csakhamar kimehetett Wittenbergbe, s négyévi ott-tartózkodás után már erasmista-lutheri szellemben kezdte meg tanítói és papi pályáját, és folytatta ugyane szellemben vagy nyolc esztendőn át“.²

* Átvéve a *Korunk* 1968. 7. számából, 1060—1064. l.

Jóval józanabban és tartózkodóbban fogalmaz Dávid tanulmányi éveiről az 1968-as unitárius emlékkönyv³: „Miután iskoláit Kolozsváron és Gyulafehérváron elvégezte, Medgyesi Ferenc és Pesti Gábor jótevői támogatásával, hat évig Németországban tanult, a wittenbergi és az Odera menti frankfurti egyetemen“.

Amint láttuk, az irodalom és egyháztörténeti szakirodalom nem említi Dávid brassói tanulását, ellenben sok esetben hosszasan elemzi a hiteles történelmi források által nem igazolt gyulafehérvári tanulmányait.

Wittenbergi tanulmányai előtt Dávid Ferenc az 1544. decemberében újjászervezett brassói protestáns iskola anyakönyvében szerepel. Délkelet-Európa eme legrégebbi matrikólája⁴ 1545. januárjában Dávid Ferenc nevét is tartalmazza: „Franciscus Colosvarinus“⁵.

Az 1544-es iskolai évben, Valentin Wagner (Coronensis) rektorsága alatt csak hét diák van beírva, köztük a 16. századbeli művelődési életünk olyan neves alakjai, mint a brassói Matthias Fronius, a későbbi jogtudós,⁶ Georg Hoffgreff⁷ a kolozsvári nyomda egyik alapítója, Árkosi Veres Péter brassói lelkész és Nyirő Kálmán kolozsvári magyar polgár. A következő évben már huszonnégy tanuló látogatta a „Matthias Fronius Coronensis“⁸ rektor vezette gimnáziumot. Dávid Ferenc alias Franciscus Colosvarinus közvetlen iskolatársai közül⁹ Nicolaus Fuchs alias Vulpinus és Jakobus Fischer Kyzdensis (Szászkezdői Fischer Jakab) a brassói Honterus iskola rektorai lettek.

Figyelemreméltó az a tény, hogy már az első évtizedekben a brassói iskola tanulói között, a szász diákok mellett számos magyar ifjút is találunk. Így Dávid Ferenc társai közül a magyar nemzetiségű diákok közé sorolható Almási Benedek és Szentmártoni Ambrus.

A brassói humanista szellemű iskola nagy szerepe hazánk művelődéstörténetében közismert tény. 1543-ban Johannes Honterus a Wittenbergből hazatért Valentin Wagner segítségével végrehajtotta a brassói iskola reformálását.¹⁰ Ekkor állították össze a híres iskolatörvényeket, az ún. „Constitutiones Scholae Coronensis“-t.¹¹ Valentin Wagner 1544-ben az iskola rektora, később mint tanár működött.^{11a} Ezek szerint 1545-ben Dávid Ferenc tanára is volt Wagner, a reformáció korabeli Erdély legnevesebb görög nyelvésze.

Túl messzire mennénk, ha részletesen ismertetnénk a Dávid Ferenc korabeli brassói iskola szervezését és működését. Röviden csak annyit, hogy hazánk legelső gimnáziuma a mai Honterus líceum helyén, a Fekete templom mellett működött. Az iskola pedagógiai szempontból a németországi iskolákat, főleg Sebaldus Heyden neves nürnbergi gimnáziumát követte. A németországi protestáns szellemű tankönyvek mellett 1544 után a brassói diákok rendelkezésére állottak a Honterus-nyomda teológiai, jogi, irodalmi, földrajzi, latin, görög és német nyelvű termékei is.^{11b} Dávid Ferenc kétségtelenül személyesen ismerte az 1549-ben elhunyt Honterust, akit Luther Márton „Evangelista Domini apud Hungaros“-nak nevezett.

2. Dávid Ferenc külföldi tanulmányai

Dávid Ferenc külföldi tanulmányait a wittenbergi egyetemen kezdte.

Jakab Elek szerint a wittenbergi egyetem anyakönyvében Dávid Ferencre két bejegyzés vonatkozik:

1545—46: Ferenc, kolozsvári deák-ember

1547—48: Ferenc, kolozsvári fi, Erdélyből¹²

A Karl Fabritius kiadású anyakönyv-kivonat¹³ a következőket jegyezte fel Dávid Ferencről és erdélyi diáktársairól:

1545 nyári félévben

Bartholomaeus Melas, Coronensis Transsilvanus 13 Iunii

1545/46. téli félévben

Franciscus Litteratus. Klausenburg. Ungarus. Mense Octobri.

Matthias Teschner, Bisticianus, Mense Februario.

1546—1548:

Nicolaus Vulpinus, Coronensis, 27 Janu (1547).

Bartholomeus Weyrauch Coronensis, Eodem.

Franciscus Clausenburgensis Trassylva. 20 Januarii 1548.

1549/50. téli félévben.

Laurentius Klein, Pisticien, Transsilv.

Martinus Plecker, Coronensis, 26 Februarij¹⁴

Petrus Arcusinus, Transsilvanus, 8 Marti¹⁵.

1550/51. téli félévben.

Valentinus Henricus Schengensis, 7 April.¹⁶

Fennebb azért soroltuk fel Dávid Ferenc több erdélyi társát is, hogy ezek későbbi életútjából következtetéseket vonhassunk le az unitárius egyház alapítójának értelmiségi nemzedékéről.

Jakab Elek szerint Dávid Ferencre vonatkozik úgy az 1545, mint az 1548. január 20-i bejegyzés. Szerintünk ez több okból valószínűtlen. Elsősorban is az anyakönyvbe a diákok rendszerint csak egyszer vannak bejegyezve. Másodsorban Dávid Ferenc máskor nem nevezte magát diáknak, azaz litteratusnak. „Franciscus Litteratus Klausenburgensis“ magát határozottan magyarnak (Ungarus) vallja. Ez 1545-ben szerintünk nem állítható egyértelműen David Hertel kolozsvári szász varga fiáról, akit különben 1555-ben a szebeni szászok papjuknak hívnak. Véleményünk szerint Dávid Ferencre csak az 1548-as „Franciscus Clausenburgensis“ név vonatkozik. Az 1545 januárjában Brassóban bejegyzett „Franciscus Colossvarinus“ körülbelül két évig (1545—1546) Brassóban tanult s csak azután kezdte el külföldi peregrinációját.

Az 1545-ös wittenbergi bejegyzés máskülönben is nincs összhangban az Odera menti Frankfurt egyetemének anyakönyvével sem. Ugyanis itt 1546-ban a tanulók névsorában többek között a következő két név szerepel:

„Mathias Fronius Transsilvanus 4 (grossos solvit).

Franciscus Transsilvanus 10 (grossos solvit)¹⁷

Az utóbbi azonosítása Dávid Ferencsel nem biztos. Ha valóban ő „Franciscus Transsylvanus“, akkor tanulmányainak kronológiája a következő volna: 1545—46-ban Brassóban diák, 1546—1547-ben az Odera menti Frankfurtban, s majd 1548-ban a wittenbergi egyetemen folytatja tanulmányait.

Dávid Ferenc diáktársainak kronológiai adatai is hozzásegítenek, hogy tisztábban lássuk külföldi peregrinációját, fiatalkorának eme fontos korszakát.

Az 1546 februárjában beírt Matthias Totschner ugyanazon év júliusában már Beszterce vidékére hívják papnak.^{17a} Totschner később kisdemeteri (Dumitrița, Wallendorf), majd 1560 után dipsei (Dipșa, Dürrbach) lelkész lesz s 1552-ben Dávid Ferenc lelkésztestvére a királynémeti evangélikus esperességben.^{17b}

Az 1545-ben beírt brassói Bartholomäus Melas 1546-ban brassói prédikátor lett, majd haláláig (†1554) feketehalmi lelképásztor.^{17c}

Nicolaus Fuchs alias Vulpinus 1547-ben szerepel a wittenbergi anyakönyvben (január 27), s rá négy nappal, február 1-én már Brassóba rendelik.^{17d} Vulpinus először Keresztényfalván (1549—1556), majd haláláig Szászhermányon volt lelkész (1556—1569. április 16).

Bartholomäus Weyrauch beírása (1545. jan. 27) után 10 nappal (febr. 9) jegyezték be a wittenbergi egyetem ordinációs könyvébe. Hazatérése után Kőhalom (Rupea, Repeș) lelkésze lett.^{17e}

Dávid Ferenc többi brassói diáktársai közül vidombáki Matthias Servatianus (†1592) a barcasági Botfalú papja lett.^{17f} Paulus Hangass már 1548-ban mint lelkész tért vissza Brassóba.^{17g} Egy másik iskolatárs, a brassói Martin Plecker 1550 február 26-án van bejegyezve az anyakönyvbe és 1551 február 11-én rendelik Brassóba,^{17h} mint szászvolkányi pap (1578—1581) halt meg. A szászkezdői Jacob Fischer (1524—1577) 1551-ben jön haza Wittenbergből s haláláig (1577 okt. 4) földvári evangélikus lelkész.¹⁷ⁱ Az 1549/50-ben beírt Laurentius Klein először a Beszterce melletti Zsolna (1557), majd Segesvár lelkésze lett (1563).^{17j}

Dávid Ferenc brassói és wittenbergi szász diáktársainak életrajzi adataiból a következőket állapíthatjuk meg:

Ketten közülük — Nicolaus Vulpinus^{17k} és Jakob Fischer¹⁸ — egyetemi tanulmányaik előtt brassói rektorok, majd ordinációjuk után barcasági evangélikus lelkészek. Az említett diákok a wittenbergi egyetem anyakönyvébe való bejegyzés után Erdélybe, lelkészi szolgálatra rendeltettek. Rövid ideig tartó brassói prédikátorság után nagy részük a Barcaság falvaiba és mezővárosaiba kerül evangélikus lelkészek.

Dávid Ferencre sajnos nem található vonatkozó adat a wittenbergi egyetem ordinációs könyvében. „Franciscus Clasenburgensis“ más adat szerint is 1548-ban kezdi wittenbergi tanulmányait. A Sibiu-i Andreas Scherer-Oltard, az „Album Oltardianum“ néven ismert folytatásos krónika egyik szerzője¹⁸ azt írja, hogy „Franciscus Klausenburger“ 1548-ban utazott Wittenbergbe.¹⁹

„Franciscus Clasenburgensis“ valóban csak 1548 január 20-án van beírva az ottani egyetem anyakönyvébe. Külön figyelmet érdemel az a feljegyzés, mely Dávid bécsi leveléről ír. Amint ismeretes, a román származású Majlát Istvánt, Fogaras urát és Erdély vajdáját Petru Rareș

moldovai vajda és a törökök 1541-ben elfogták²⁰ s hosszú éveken át raboskodott a hírhedt isztambuli Héttoronyban, 1551 május 2-án bekövetkezett haláláig.^{20a} Úgy családja (felesége Nádasdi Anna volt), mint az erdélyiek, valamint a bécsi császári és francia királyi udvar hasztalanul fáradozott kiszabadításáért.

Dávid Ferenc levele az osztrák császár legátusának isztambuli fáradozásairól értesíti az erdélyieket.

3. Újabb adatok Dávid Ferenc mecénásairól

Jakab Elek szerint Medgyesi Ferenc és Pesti Gáspár gyulafehérvári kanonok támogatásával folytatta Dávid Ferenc németországi tanulmányait. Közölte „Franciscus Daudis Colosuarinus“-nak a két jötevőjéhez szóló elégiáját²¹, és részletesen taglalta ezeknek jelentőségét. Pesti Gáspárról Dávid Ferenc többek között azt írja, hogy ismeri az igaz vallás és az erdélyi eklézsiák békéje iránti érdeklődését, valamint mostani szomorú állapotuk részvételtjes fájlalását. Elismerését fejezte ki iránta, ki mindig segélyére volt azoknak, kik Isten egyházának dolgaiban foglalatoskodtak; kéri, hogy ismerje őt azok egyikének, s igazát, amennyiben rajta áll, pártfogójánál (Medgyesi Ferenc) mozdítsa elő. Jakab Elek szerint, Dávid Ferenc volószínűleg mint gyulafehérvári segédpap, vagy tanár, a királyi helytartó (Martinuzzi) tanácsosával bizalmas viszonyban állott s írásának célja a püspöki helyettes kegyének megnyerése volt. Medgyesinek azt írja, hogy levele abból a tartományból jut hozzá, ahol az Elba folyása hóval takart hegyek szirtfalait mossa. Versét így fejezi be: „És most védenced, én ajánlom magamat neked, nagy férfi! Kívánom, hogy soká élj! A mindenható Atya téged erényekben gazdagon tartson meg mostani sorsodban s pajzsával védjen; tegyen kincsekkel s mások segítségére való igyekezetben bővelkedővé, hogy kezed segélyre mindig készen legyen“.²² Jakab Elek véleménye szerint a fent említett versek a wittenbergi tanuló érettségét, Pesti Gáspárt a reformáció hívének, Dávid Ferencet lélekben az új irány felé hajlónak tüntetik fel. Látszik a papi pálya iránti szeretete, hogy egyetemre menése előtt egyházi szolgálatban volt, a püspökhelyettes kegyét bírta, s mint ilyen kérte további pártfogoltatását. A kezdő és bezáró részek arra engednek következtetni, hogy Dávid Ferencet a wittenbergi egyetemre Medgyesi Ferenc küldte, ő gondoskodott róla, s költeményének célja a hazájába való visszatérés után állás megnyerése volt.²³ A levelen átcsillámló reformáció felé hajlás bizonyítja, hogy a levél címzettje nem volt konzervatív főpap. Jakab bizonyításképpen felsorolja, hogy ebben a korban több katolikus főpap barátkozott protestáns értelmiségiekkel. A kor ezen vallásos türelmét fontolóra véve, Jakab szerint feltűnő, hogy Medgyesi Ferencet a szász történetírók erős katolikus érzelműnek írják, aki annyira ellenezte a reformációt, hogy azért muzsnai plébániájából elűzték. Schesaeus és Haner szász egyháztörténészek szerint Medgyesi Ferenc Alba Iulia-i kanonok Martinúzzival együtt csírájában igyekeztek elfojtani a reformációt. Ha ezek valók —

fejezi ki csodálkozását Jakab — lélektanilag meg nem fogható: hogyan pártfogóhatott és segíeyezhetett az Alba Iulia-i püspökhelyettes a reformáció főtűzhelyén tanuló tehetséges ifjakat. A továbbiakban újabb tényeket sorol fel, melyek Medgyesi Ferenc vikárius szabadelvűségét bizonyítanák.²⁴

Jakab Eleknek ezelőtt száz évvel természetesen kevesebb adat állott rendelkezésére Medgyesi Ferencről és Pesti Gáspárról, mint a mai kutatónak. A továbbiakban talán nem lesz érdektelen felvázolni az említett két férfi életrajzát s kinyomozni, hogy hol és milyen körülmények között érintkezhettek Dáviddal.

Medgyesi Ferenc egyházi pályáját magyar és német nyelven Juhász Kálmán írta meg bőséges adatokkal alátámasztott alapossággal.²⁵ Medgyesi Ferenc a Küküllő menti Medgyesről származott, majd doktori címének megvédése után a szülővárosa melletti Szászmuksna (Moşna, Meschen) plébános lett. Innen az Alba Iulia-i káptalanhoz került s fokozatosan emelkedett az egyházi ranglétrán. 1545-ben²⁶ már dobokai esperes és püspökhelyettes. Mint vikárius vezette a Statileo János halálával megüresedett erdélyi püspökséget. Támogatójától, Martinuzzitól elnyerte a váradi prépost (Praepositus maior ecclesiae Varadiensis sancti regis Ladislai) és a kolozsmonostori apáti címet s az ezekkel járó jövedelmet. Medgyesi vagyonát Mártontelkén (Motiș, Mortesdorf) bírt jobbágytelkek és a hajdan az egresi kolostorhoz tartozó négy szász jobbágyfalu (Szászcsanád, Csicsóholdvilág, Sorostély és Monora) birtoklása is gyarapította. 1551. június 12-én az erdélyi rendek őt akarták püspöknek választani. Ezt a stallumot nem kapja meg, de Bornemisza Pál erdélyi püspökké való kinevezésével egyidejűleg 1553. május 26-án elnyeri a csanádi püspöki címet. Mivel Bornemisza sokat tartózkodott Cyaluban, Medgyesi Ferenc továbbra is az erdélyi püspök helyettese és a püspökség tulajdonképpeni vezetője maradt.

Juhász Kálmán szerint Medgyesi hithű katolikus volt, és harcolt a reformáció ellen. Rudolf Bzenski jezsuita megítélése szerint ezért a protestánsok elűzték a szászmuksnai plébániáról. Martinuzzi halála után a protestánsok elűzték a szerzeteseket s 1553-ban tehát, mikor Kolozsváron Heltai Gáspár volt a főpap s Dávid Ferenc az iskola rektora, a kolozsváriak a Kolozsmonostoron átutazóban lévő Medgyesi Ferencet megölték.²⁷

Juhász Kálmán katolikus egyháztörténész véleménye szerint Medgyesi Ferenc, aki 1545—1553 között, tehát Dávid Ferenc hazai és külföldi tanulmányainak, valamint pályakezdésének éveiben, az erdélyi püspök vikáriusa volt s mint ilyen intézte a püspökség ügyeit, konzervatív katolikus volt. A legújabb szász evangélikus egyháztörténeti munkák is azon a véleményen vannak, hogy a szász reformációnak három fő ellensége volt: Statileo püspök, Martinuzzi és Medgyesi Ferenc.²⁸

Gustav Gündisch kutatásainak köszönhetjük Pesti Gáspár hozzáértéssel összeállított életrajzát.²⁹ A pesti születésű humanista Zápolya János király titkáraként került Erdélybe 1540-ben. A török foglalás előtt budai kanonok volt. Mivel Pesti Gáspár nem tudott szülővárosába visszatérni, Zápolya halála után Brassóban telepedett le. Habár már előbb a brassói tanács szolgálatában állott, csak 1541 februárjában telepszik

meg Brassóban, ahol Mathäus Gereb tanácsos házában lakott. Pesti jó barátságban volt Johannes Honterusszal. A Honterus által kiadott Erasmus gyűjtötte szőlásgyűjtemény (Epitome adagiarum Coronae 1541) ajánlását „Gaspar Pestiensis“ írta.

Miután Izabella királyné visszatér Alba Iuliára, Pesti Gáspár 1541 karácsonyán elhagyja Brassót s a királyi udvar környezetébe kerül. 1543-ban már mint Martinuzzi titkára küld levelet Szebenbe. 1545—47 között Pesti Gáspár, Medgyesi Ferenc társaságában több ízben folytat tárgyalásokat a török Ali Csauossal. 1547-ben Petrus Haller Sibiu-i polgármester társaságában, V. Károly császár udvarában folytat tárgyalásokat. Mint Martinuzzi főtitkára (protonotariusus)³⁰ részt vesz azon a tanácskozáson, mely Erdélynek a Habsburgok által 1551-ben történt elfoglalásához vezetett. 1553. november 20-án még birtokot kap, de Pesti Gábor hamarosan a Habsburg-hatóságok kegyvesztettje lesz. Pesti Gáspár 1554-ben Sibiu-ban hal meg. Valószínűleg a szeptemberi pestisjárvány oltotta ki az ő életét is.

Gustav Gündisch szerint a Dávid Ferenc 1550-es elégiáinak elemzése nem vezethet olyan következtetésre, hogy Pesti a reformáció fele hajlott volna. Éppen ellenkezőleg, ebben a versben Pesti inkább a régi katolikus egyház képviselőjeként szerepel. Gündisch megcáfolja Horváth János azon állítását is, hogy Dávid Ferencet Pesti Gáspár küldte volna a wittenbergi egyetemre.³¹

Dávid Ferenc mecénásaival kapcsolatosan felvetődik a következő kérdés is: hol kerültek egymással közelebbi kapcsolatba? Amint láttuk, Medgyesi Ferenc 1545-ben, Pesti Gáspár már 1542-ben Alba Iulián lakott. A régi szerzők természetesen vélték, hogy az ismerkedés Fehérváron történt s ezért hiteles történelmi források mellőzésével azt állították, hogy Dávid Ferenc is Fehérváron tanult, s itt pap is lehetett.

Korabeli adatokkal nem cáfolhatjuk, mint ahogy egyelőre mások sem bizonyíthatják, Dávid Ferenc Alba Iulia-i tartózkodását. Az azonban tény, hogy „Franciscus Colossvarinus“ 1545-ben a brassói iskola tanulója volt. A brassói számadáskönyvek ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy 1545—1547 között, tehát Dávid Ferenc tanulása alatt Medgyesi Ferenc és Pesti Gáspár, néha együtt is gyakran átutazott Brassón, vagy ott tárgyalt a török küldöttekkel.³² Ezekből az adatokból nyilván az a következtetés vonható le, hogy Dávid Ferenc és mecénásai Brassóban is megismerkedhettek.

Jakab Elek, Dávid Ferenc versének azon részét, hogy Medgyesi Ferenc több „külpolitikai“ küldetést végzett, az 1548-as francia királyi udvari útjával hozza összefüggésbe.³³ Dávid Ferenc azonban 1545-ben személyesen is tanúja lehetett Brassóban Medgyesi külpolitikai tárgyalásainak és küldetéseinek.

Összegezőképpen, hogy ki költségén tanult Dávid Ferenc 1548—1551 között, az biztosan nem állapítható meg. Katolikus mecénásaival Medgyesi Ferenc püspöki vikáriussal és Pesti Gáspárral, Martinuzzi főtitkárával Brassóban is megismerkedhetett. Talán nekik köszönhető, hogy 1548-ban a bécsi udvarban hallott híreket továbbította Erdélybe. 1550-ben Németországban, Wittenbergben írja mecénásaihoz küldött elégiáit. Mivel Medgyesi Ferenc^{37a} és Pesti Gáspár katolikusságához és Mar-

tinuzzi pártiságához (aki közismerten a reformáció ellensége volt), nem fér kétség, versei elemzése alapján Dávid Ferencről nem állíthatjuk, hogy protestáns hangnemet használt volna. Elégiáinak célja a még katolikus vezetés alatt álló erdélyi egyház tényleges vezetője jóakarátának elnyerése. Ez azonban további életútjából következően valószínűleg nem sikerült. Amíg ugyanis legtöbb brassói és wittenbergi iskola-társa hazatérése után jól jövedelmező prédikatori és papi állásokba jutott, Dávid egyelőre a beszercei városi iskola rektori állásával kellett megelégedjen.

4. Dávid Ferenc mint beszercei iskolamester

A beszercei gimnázium 1771-ben összeállított albuma (Series Rector Scholae Bistriciensis e vetere manuscripto huc inserta... 1771 die 6-a januarii) a kilencedik helyen ezt jegyezte fel: „Dávid Ferenc, kolozsvári, 1551. Ezen kilenc igazgató szolgálata még a pápistaság korára esik. Ezután az ágostai hitvallásúak következnek”.³⁴

Jakab Elek alapvető munkája megjelenése (1879) óta több száz helytörténeti munka foglalkozik az 1550-es évek Besztercájével. Friedrich Kramer alapvető tanulmánya³⁵ s más források fényében érdemesnek ígérkezik felvázolni az 1550-es évek Besztercájének egyházi és iskolai viszonyait s kiegészíteni a Dávid Ferencre vonatkozó szegényes forrásanyagot.³⁶

Úgy a régebbi, mint az újabbi irodalom³⁷ 1551—1552-re teszi Dávid Ferenc beszercei iskolamesteri működését.

1547-ben Mathäus Teutsch. 1548—1551-ben Vincentius Pellio (Kürschner), 1552—1554-ben ismét Mathäus Teutsch volt a beszercei főbíró (dominus iudex primarius). A város piacán álló Szt. Miklós templom plébánosa 1547—1548 között Michael Fleischer volt. Alatta teljeseedik ki Besztercén a reformáció. Michael Fleischer 1548 végén halt meg. Mivel Heltai Gáspár nem fogadta el a beszerceiek meghívását, a plébánosi hivatal sokáig betöltetlen maradt. 1549 január 11-én a prédikátor, Albert Wurmloch hivatalos beiktatása azonban sokáig késett. Még 1552 decemberében is járnak beszercei küldöttek Fehérváron, hogy elnyerjék az új pap elismerését.³⁸ A prédikátorok közül Albert nevét említik a számadások (1547—1548), aki havi 50 forint fizetést kapott, majd egy György nevű prédikátorról van adat (1551—1552: dominus Georgio Concionatori). Akárcsak a többi száz városban, Kolozsváron, Brassóban vagy akár Szebenben. Besztercén is volt magyar prédikátor. 1548 december 28-án „dominus Martino praedicatori Hungaro“ és egy magyar diák (scholari) kap szolgálataiért fizetést.³⁹

A plébániatemplommal szoros kapcsolatban álló iskola élén az iskolamester állott (a forrásokban rektor scholae ludimagister vagy ludipraefectus). 1549-ben Lukás, majd 1550-ben Nicolaus Honnius volt a beszercei iskolamester. Ez utóbbit a következő évben elbocsátották és helyébe Dávid Ferencet alkalmazták. A régi iskolamester végkielégítésképpen 20 forint fizetést kapott.

Fontossága miatt teljes terjedelmében közöljük a számadáskönyv erre vonatkozó feljegyzéseit: Eodem die (ferie sexta post ephiphaniarum 1551 január 9) Nicolao ludipraefecto anni prioris cum ob adventum moderni praefecti scholae absolveretur et licentiaretur, dedimus intuitu servitiorum flor 15 (Szélgjegyzet): Hanc pecuniam accipere noluit sed reportata est (213 old.). Eodem die (feria secunda post Dorotheae virginis, 1552 feb. 8) Nicolao ludipraefecto anni 1550 elapsi ex eo, quod ob adventum inexpectatum Francisci Davidis absolveretur et licentiaretur, dedimus honoris intuitu flor 20.

Dávid Ferenc, akárcsak elődei (1548—1550) évi 90 forint fizetést kapott a városi pénztárból. Ugyanebben az időben a Sibiu-i iskolamester fizetése 120 forint (1570), a segesvárié pedig csak 50 forint volt.

Dávid Ferenc iskolamesterről, illetve az általa vezetett iskoláról két korabeli adat áll rendelkezésünkre.

— 1551 szeptember 21-én Literatus/Deák/Mihály/Maros/vásárhelyi bíró levélben értesíti a besztercei tanácsot, hogy Vásárhely mellett a rablók megtámadták a besztercei iskola mesterét. Ebben az időben, amint láttuk, Dávid Ferenc volt a rektor.⁴⁰

— A besztercei számadáskönyvek feljegyezték, hogy a tanács 1552 február 7-én két forinttal jutalmazta az iskola mesterét, mivel a város tiszteletére a tanácsházban egy színdarabot (Comedia) adott elő a tanulóifjúsággal.⁴¹

Joseph Trausch szerint Dávid Ferenc utóda a besztercei iskolamesterségben 1552-ben a berethalmi Michael Raidel lett.⁴²

5. Dávid Ferenc mint petresi lutheránus lelkipásztor (1552)

Dávid Ferenc, mint lutheránus lelkipásztor, Petres^{42a} nevű faluban kezdi meg szolgálatát.

A XVI. században, s később is ennek a Beszterce-vidéki szász falunak a helyes neve Petres vagy Petresfalva,⁴³ és nem Péterfalva. Gustav Kisch a neves besztercei származású szász nyelvész, a kolozsvári egyetem német nyelv professzora kimutatta, hogy a Beszterce-vidéki Petersdorf (Petriș, Petres) a szász tájszólásban sohasem volt „Pitterschdorf“, azaz Péterfalva, hanem „Päterschdorf“. Ezek szerint a név etimológiája nem a Péter bibliai névből, hanem a latin petra (kő) szóból ered.⁴⁴

A besztercei egyháztörténeti adatok sajnos nem jelzik, mettől meddig volt Dávid Ferenc petresi pap. A Jakab Elek által idézett 1660-as lelkész-összeírás a káptalan területén 1550-től, vagyis az ott végbement reformáció első éve óta szolgált plébánosokat a következő névvel kezdi:

„Petresi p'ebános Franciscus David.“ Folytatólagos megjegyzés: „félelemből Szebenbe menekű't“.

Egy 1710-ben összeállított lelkészjegyzékben a következő feljegyzés olvasható:

„Petresi plébános, kolozsvári Dávid Ferenc, aki Kolozsvárra menekült“⁴⁵

Richard Schuller, Christian Pomariusról írt alapvető művében megállapítja, hogy a Wilhelm Wenrich másolatából ismert beszercei esperességi tagok jegyzékében a petresi lelkészek között Dávid a következőképpen szerepel:

„Franciscus David ex metu anffugit“. Schuller megjegyzi, hogy Dávid volt Petres első protestáns lelkésze.⁴⁶

1552-ben Beszerce vidékén még két különálló esperesség létezett: a Beszercei és a Királynémeti (Baierdsdorf). A királynémeti káptalan, amelybe Dávid is tartozott, a következő evangélikus egyházakat foglalta magában: Lekence, Vermes, Szászszentgyörgy, Dipse, Fehéregyháza, Kisdemeter, Petres, Nagyfalú, Szentiván, Billak (filia) Tacs és Zselyk. Az utóbbi két község ekkor már magyar többségű. A két esperesség csak 1560-ban egyesült Christian Pomarius esperessége alatt.

Dávid Ferenc esperességi lelkész-kollégája volt Matthias Totschner dipsei, valamint Christian Pomarius lekencei pap. Az utóbbihoz fűződő barátsága, melyet az 1557-ben írt Dávid-levél is bizonyít^{46a} az 1552-es közös paposkodásra is visszavezethető. A Stancarus és Kálmáncsehi elleni teológiai viták korszakában Dávid Ferenc és Christian Pomarius egy elven voltak. Dávid, aki lelkészi szolgálatát Petresen kezdte a „Concens doctrina“-ba (1557 június 17) Pomarius nevét is bevette.⁴⁷ A ketőjük barátsága csak 1558 után szakad meg, miután Dávid Ferenc szakít a luteránizmussal. Jakab Elek szerint az 1554-es esperesi felterjesztést⁴⁸ Dávid írta a Beszerce-vidéki papság nevében.^{48a} Az új kutatások azonban ennek az állításnak ellentmondanak. Dávid Ferenc 1554-ben már nem volt petresi lelkész, tehát nem tartozott a királynémeti, illetve beszercei esperesség kötelékébe. A kérdéses felterjesztés inkább Pomarius stílusára vall, ami nagyon is valószínű, hiszen sokáig ő volt a királynémeti esperesség dékánja.

Dávid Ferenc hamarosan elhagyta Beszerce vidékét és Kolozsváron telepszik le mint iskolamester.⁴⁹ Egy újabb adat (Nyíró Jakab kolozsvári jegyző levele külföldön tanuló testvéréhez) szerint Dávid Ferenc 1553 január 1-én a Vízaknai Gergely halálával megüresedett kolozsvári iskolamesteri állást töltötte be már 1552 végétől kezdve.⁵⁰

6. Dávid Ferenc Sibiu-ba való hivatása (1555).

Jakab Elek közölte Dávid Ferencnek a Sibiu-i tanácshoz 1555 szeptember 24-én Kolozsvárról időhaladék nyereség végett írt levelét.^{50a} Mi ez alkalommal csak a Sibiu-i lelkészváltás körülményeit szeretnénk felvázolni.

Dávid Ferenc szebeni meghívására azután került sor, miután 1554 augusztus 16-án elhunyt Paul Wiener Sibiu-i főpap és 1553 után evangélikus püspök,^{50b} fiatal korában Laibachi (Ljubljana, ma Szlovénia—Jugoszlávia) kanonok.⁵¹ Halála után a Sibiu-i tanács vikáriusokkal adminisztrálta a Sibiu-i egyházat és jövedelmét. A több mint egy évig tartó időközben a Sibiu-i tanács⁵² Dávid Ferencet hívta meg lelképásztorának. Dávid azonban hű maradt szülővárosához, halasztást kért, illetve nem

fogadta el a Sibiu-ba, majd a Kassára szóló meghívást. Ebben a helyzetben a szebeniek a helyi prédikátorok közül hívtak maguknak főpapot, mégpedig a korponai (Szlovákia) származású Mathias Heblert. Hebler 1551—1553 között Sibiu-i iskolamestert (tehát valószínűleg az akkor Besztercén tartózkodó Dávid Ferenc kollégája a rektori tisztségben), 1555-ben választották meg főpapnak.^{52a} 1556-ban a szász lelkészek Heblert választották meg evangélikus püspöknek; ebben a hivatalában 1571-ben bekövetkezett haláláig sokat harcolt Dávid Ferenc „eretnekségei“ ellen.⁵³

Ezek szerint Paul Wiener halála után a Sibiu-i tanács először Dávid Ferencet hívta meg főpapnak, s csak kitérő levele után esett választásuk Mathias Hebler Sibiu-i prédikátorra. A két, nagyjából egyidős, egyházi férfiú életútja, akárcsak az általuk vezetett felekezetek, nemsokára ezután messze eltávolodtak egymástól.

SEBESI PÁL

JEGYZETEK

¹ Jakab Elek, Dávid Ferenc emléke. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára. Budapest, 1879, 3, 6.

² Horváth János, A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. Budapest, 1957, 345.

³ Négy száz év 1568—1968. Emlékkönyv az unitárius egyház alapításának négy századik évfordulója alkalmából. Kolozsvár, 1968, 17.

⁴ „Civium Gymnasii Coron(ensis) Matricula cui non solum omnes ejus Rectores verum etiam Lectores et Collaboratores nonnulli; praecipue vero Studiosi ac Adolescentes, quotquot inde a beata ipsius, per B. Honterum facta Reformatione Sua ei nomina dedurent, inscripti sequuntur Reparata opera studiosae, Martini Ziegleri Coronensis Gymnasii ejusdem Rectore Anno MDCXCIX“. A brassói Fekete Templom levéltárában őrzött eredeti alapján közli Friderich Schiel, Matrikel des Kronstädter Gymnasiums vom Jahre 1544—1810. Programm des evangelischen Gymnasiums in Kronstadt 1862/63. Kronstadt. 1863.

⁵ Dávid Ferenc brassói tanulásáról lásd: Adatok a Királyföld protestáns egyházainak történetéhez a XVI. században. Református Egyház XIX, 1967. 3. (március), 60.

⁶ „Matthias Fronius Coronensis, Georgius Hogrevius (sic!) Clausenburgens, Johannes Lucius Naidorfius, Stephanus Hustinus Maramorasiense, Petrus Veresius Arcusiense, Nicolaus Dasius Gogiensis, Colomanus Nir. Clausenburgense vö. Friderich Schiel i. m. 12.

⁷ Végh Ferenc, Hoffgreff György életéhez, Magyar Könyvszemle 1957 ápr.—jún. 154—155 és Jakó Zsigmond, Újabb adatok a kolozsvári Heltai nyomda kezdetéhez. Magyar Könyvszemle 1962. Jan.—márc. 349—353.

⁸ Matthias, Andreas Fronius barcaszentpéteri pap fia 1522-ben született és 1543-ban a Luther és Melancthon vezette wittenbergi főiskola diákja. Hazatérte után 1545—46-ban a Honterus-gimnázium rektora, majd városi jegyző (1545—1569), tanácsúr. 1573-ban a tanács folnaggyá választja. Lukas Hirscher főbíró betegsége alatt albíró (proiudex), de már 1588-ban meghal. Főműve a latinul és németül kiadott erdélyi szász jogkönyv (Statuta Jurium Municipalium Saxonum im Transsilvania Corona, 1583. Der Sachsen im Siebenbürgen Statuta. Durch Matthiam Fronium 1583) vö. Joseph Trausch Schriftsteller Lexikon oder bio-

grafisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen I. Kronstadt, 358—366 és Régi magyarországi nyomtatványok. Budapest, 1971, 523, 524.

⁹ „M.F.C. (Marcus Fronius Coronensis) Anno 1545. Mens. Jan. Nicolaus Vulpinus Coron., Fridericus Albinus, Balthasar-Regensis (Szászrégeni sz. j.), Martinus Pleckerus Coron., Matthias Servatianus Wydebachens, Benedictus Almasius. Bartholomeus Durlesius, Valentinus Schinkius, Jakobus Fischer, Kyzdensis, Franciscus Colossvarinus, Fabianus Hegendorfinus, Stephanus Kasnius. Mense Febr.: Paulus Hangass. Joannes Hoschoger Ramasius, Ambrosius Zentmartinus, Ambrosius Hom, Joannes Tornatoris, Blasius Victoris Kertzensis. Mens. Maji: Lucas Literati Bistriciensis, Cristanus Steyler Schelkensis, Andreas Gundest, Stephanus Solnensis“ vö. Friderich Schiel. i. m. 12. „1545. 24 Junii Dominus Jakobus Fischer catechista ecclesiae coronensis constitutus est per Magistratum Johannem Honterum anno suae aetatis 21“ vö. Quellen IV. 490.

¹⁰ Gustav Gündisch, O contribuție la biografia umanistului brașovean Valentin Wagner (1510—1557), Studii XI. 1958. 2, 116.

¹¹ „Constitutio Scholae Coronensis ab M(agister) Johanne Hontero. Primo Reformatore Ecclesiae Coronensis consentiente et aprobante Amplissimo Senatu Anno MDXLIII lata et promulgata“. Közölve Joseph Dück. Geschichte des Kronstädter Gymnasiums. Kronstadt, 1845, 123—138, újabban Ute Monika Schuller, Der Coetus am Honterus-Gymnasium zu Kronstadt in Siebenbürgen 1544—1941 München, 1963.

^{11a} 1546, Szept. 28: „missis manusculis ad nuptias Valentini Wagneri ludilitteratori nostro...“ vö. Archiv des Vereins für siebenbürgisches Landeskunde XVI. 244. 1545-ben „D. Matthia (Fronius) ludirectori flor 25“ és „Valent. Wagner flor 12 asp. 25“ fizetést kap a tanácstól. vö. Joseph Dück i. m. 30.

^{11b} Lásd R.M Ny. 95—125 old.

¹² Magyar Történelmi Tár VI. Pest. 1859. 221, apud Jakab Elek. i. m. 2.

¹³ Karl Fabritius, Die siebenbürgischen Studierenden auf der Universität zu Wittenberg im Reformationszeitalter, Archiv des Vereins. Neue Folge II. 137—138.

¹⁴ Dávid brassói kollégája 1545-ben: „Martinus Pleckerus Coronensis“.

¹⁵ A brassói iskola anyakönyvében már 1544-ben van beírva. Az egyetem elvégzése után 1552—56-ban brassói rektor.

¹⁶ Valószínűleg azonos Valentinus Schinkius, azaz Nagysinki Bálint Dávid Ferenc egyik brassói kollégájával.

¹⁷ Franz Schuller, Siebenbürger Studierende an der Universität in Frankfurt an der Oder, Archiv des Vereins 22. 1889, 405.

^{17a} „Matthias Totschner von der Lechnitz aus Siebenbürgen Beruffen gein Noessen zum priesteramt“ vö. J. Duldner, Sächsische Geistliche unter den Wittenberger Ordinierten. Korrespondenzblatt für siebenbürgische landeskunde 28. 1905 nr. 1. Kivonat Dr. Georg Buchwald könyvéből: Wittenberger Ordiniertenbuch 1894 I (1537—1560) 1894, II (1560—1572) 1895 Halle-Wittenberg. Lásd még Asztalos Miklós, Személyi vonatkozású adatok a wittenbergi egyetem erdélyi hallgatóiról (1554—1750). Erdélyi Múzeum, 1931, 7—9. A besztercei iskola protestáns átszervezése után az első rektor Matthias Totschner volt (1544). A következő évben Wittenbergben folytatja tanulmányait vö. A Wittstock, Beiträge zur Reformations Geschichte des Nösnergaues. Wien, 1858, 34. Matthias Totschnerus Lechniciensis 1544 (iskolamester-névsor) vö. Erster Program der ev. Gymnasiums zu Bistritz. 1852, 36.

^{17b} 1565-ben Matthias Totschner dipsei lelkész az esperesség seniorja. Fiait ő is a Brassói iskolában tanította: 1571 — Totschner Dipsens, 1576: Matthias Joannes Totschnerus Dipschensis, 1577: Gaspar Totschner Dipschensis vö. Fr. Schiel i. m. 27.

^{17c} 1546: Bartholomeus Melas aus Siebenbürgen gein Cronenstadt zum priester amt. vö. J. Duldner i. m. 3.

1550. június 13: „Ad solvendum tapetum quod datum est in nuptiis Bartholomae Melae contionatoris Cronensis fl. 2“ vö. Quellen III. 613.

Joseph Trausch, Geschichte des Burzenländer Capituls vö. Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens III. 1852 nr. 1 10 és Quellen V. L. (55) old.

^{17d} Nicolaus Fuchs von Cronen aus Siebenbürgen, daselbsthin beruffen zum predigamt vö. I. Duldner i. m. 9.

^{17e} Bartholomeus Weyrach von Cronstadt in Siebenbürgen, daselbsthin beruffen zum Priesteramt vö. J. Duldner i. m. 9.

1573-ban született fia, David Wairaüch, a későbbi evangélikus szász püspök vö, Archiv des Vereins 39, 437.

^{17f} 1549: Mathias Servatianus von der Widenbach aus Siebenbürgen. Aus der Universitet beruffen gein Corona zum Priesteramt doselbst. i. m.

I. Trausch i. m. 84.

^{17g} 1548 július 25 „Paulus Hancastius aus Siebenbürgen von Cron, aus dieser Universitet doselbsthin beruffen zum Priesteramt. vö. I. Duldner i. m. 9. Később a Medgyes vidéki Kisselyk (Kleinschelken) ev. lelkésze lett.

^{17h} 1551: Martinus Plecker von Coron, inn Hungern, aus dieser Universitet beruffen doselbsthin zum predigambt i. m. I. Trausch i. m. 89.

¹⁷ⁱ 1551 augusztus 19: „Jakobus Fischer Siebenbürger, Aus dieser Universitet beruffen gein Corona zum predigambt. vö. I. Duldner 9 és 1551. 191 Augusti. Eruditione et pietate praestans vir dominus. Jakobus Fischer sacros ordines suscepit Wittenbergae vö. Quellen IV. 490.

I. Trausch i. m. 90.

^{17j} Archiv des Vereins 39.19, 3.238. Fiatalkorában a berethalmi Klein (Lukas Parvus, BIRTHALBENSIS) aki valószínűleg azonos Laurentius Kleinnal, 1546-ban a beszercei városi iskola rektora volt. vö. Erstes Programm des ev. Gymnasiums zu Bistritz in Siebenbürgen 1852, 36.

^{17k} 1546-ban rektor, 1547-ben wittenbergi diák s még ugyanazon évben prédikátornak Brassóba rendelik. 1549 február 4-én Keresztényfalva papjává választja.

¹⁸ 1549—29. Jan. (Honterus halála után) „Magister Valentinus Wagnerus in parochum Coronensem electus et in templum praesentatus est sub rectoratu domini Jacobi Fischeri“ vö. Quellen IV. 490.

¹⁹ 1548: Eodem Anno ist Franciscus Clausenburger nach der Wittenberg vereyset, und hat von Wyenn auss Brief geschrieben die 11 Augusti und geschickt: „Der Röm. Kayserl. Mayestät Erklärung wie es der Religion halben im Heyl. Reich bis zu Auftrag des gemeinen Concilii gehalten werden soll, publiert auf dem Reychtstag zu. Auch hat Clasenburger uns bemeldet wie dem Legato zu Constantinopel durch Röm. Kayserl. Majestät, als auch durch Khunig Fernando anbefhlen worden, zur Befreiung des Stephani Maylad alles zu tun“, vö. Eugen von Trauschenfels. Deutsche Fundgruben zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen. Kronstadt, 1860, 16.

²⁰ „Eodem Anno, (1541) D. Stephanus Mayladus a duobus Waywodis vicinis captus, in Turciam captivitatem abducitur, for non amplius rediturus. Perit.“ vö. Eugen von Trauschenfels i. m. 13, „1541 die vero 20 hujus mensis (Julii) Magnificus dominus Maylad captus est per petrum Wayvodam Moldaviensem“, vö. K. Fabritius, Aus alten Messbüchern und Brevieren. Archiv der Vereins X. 383. lásd még Tinódi Lantos Krónikáját is: Szilády Áron, Régi Magyar költők tára III. Budapest. 1881, 277—278.

^{20a} „1551 Die May ist zu Galatha in Turkischer schwerer Gefangenschaft gesl torben Stephanus Maylad Valachus...“ vö. Eugen von Trauschenfels. i. m. 191.

²¹ Elegia scripta ad eximium D. Franciscum, I. V. Doctorem, ac Vicarium Ecclesiae Albensis in Transsylvania, necnon Ecclesiae Musnarum, Dominum et Mecae-natem suum semper colendum a Francisco Davidis Colosvarino. Cui praeposita est Epistola eiusdem ad insignem pietate et eruditione virum, Casparum Pesthinum, Consiliarium ac Protonotarium Locumtenentis Regiae Maiestatis in Hungaria 1550“. vö. Jakab Elek. Dávid Ferenc irodalmi emlékei i. m. 24—27. Jakab szerint a nyomtatás helye nincs megjelölve, de a betűk szépsége németországinak gyaníttatja.

²² „Littera, quam cernis, gelidis aduenit ab oris Albis ubi niuei moenia montis adit“! Wittenberg városa (ma Német Demokratikus Köztársaság) valóban az Elba mellett van, de meglehetősen messze az Erchegység áttörésétől, amire vonatkozhatik Dávid utalása.

²³ Jakab Elek i. m. 5—7.

²⁴ Jakab Elek i. m. 7—9.

²⁵ Juhász Kálmán, Két kolozsmonostori püspökcapát a VI. századból. Erdélyi Tudományos Füzetek. Kolozsvár 62, 1933, 224 és Koloman Juhász, Franz von

Mediasch, Pleban von Meschen und Tschanader Bischof zur Zeit der Reformation (†1553), Siebenbürgische Vierteljahrschrift 57, 1934 nr. 1. (Jan—März) 21—31.

Talán rá vonatkozik a bécsi egyetem matrikolájának következő bejegyzése 1525-ből: „Georgius Doborcka, Franciscus Sartoris: presbiteri Transilvani“ vö. Die Matrikel der Universität Wien III. 1518—1579. Graz—Köln, 1959, 40.

²⁶ Juhász Kálmán szerint csak 1547-től. Ezzel szemben lásd: „1545: „vicarius doctor Franciscus...“ vö. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. III. 282.

1547: Medgyesi Ferenc dobokai főesperes Mártontelkén 8 jobbágytelket birt. vö. Történelmi Tár 1893 nr. 3. 459.

Lásd Georg Werner jelentését: Călători străini despre țările române vol. II. Volum îngrijit de Maria Holban. București 1970, 63.

²⁷ R. Bzenski: „Itineri accintus, cum in Monostor quiesceret ab insidiatoribus haereticis interceptus, ac pulvillis ori violenter impositis suffocatus fuit“ apud Kálmán Juhász, i. m. 30 és Jakab Elek, Kolozsvár története II (Üjabb kor. 1540—1690) Budapest. 1888, 79 és Matthias Miles, Siebenbürgische Würg—Engel... Hermann Stadt, 1670, 53.

²⁸ Vö. G. Gündisch, Franz Salicäus. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte Siebenbürgens, Geschichtswirklichkeit und Glaubensbewehrung. Festschrift für Bischof D. Dr. h.c. Friederich Müller. Herausgegeben von Franklin Clark Fry. Stuttgart, 1967, 204.

²⁹ Gustav Gündisch, Zur Lebensgeschichte des Humanisten Kaspar von Pest, Magyar Könyvszemle, 81, 1965, nr. 1, 1—13; Quellen III. 64, R M Ny, 43.

³⁰ Ennek nevezi Dávid Ferenc is 1550-ben: „Casparem Pesthinum, Consilium ac Protonotarium Locumtenentis Regiae Majestatis in Hungaria“ A királyi helytartó köztudomásúlag Utiesenovič—Martinuzzi György.

Gustav Gündisch i. m. 8—10.

³¹ Wir haben diesen Auslassungen des David etwas mehr Raum gegeben, weil sie Einiges über die Stellung Pesters inmitten der reformatorischen Bewegungen der Zeit aussagen. Wenn Ad. Schuller (Das Mediascher Predigtbuch Arch. Vereins Siebenbürg. Landeskd. 41. 1924 Seite 157) behauptet, Pester werde in diesem Schreiben von David als „Vertreter des Wortes Gottes“ und als „rechter Verwalter des Sakraments“ gefeiert so kann nur einer flüchtigen Interpretierung des Briefinhalts entspringen. Tatsächlich ist davon gar keine Rede. Pester erscheint hier vielmehr durch aus als Anhänger der alte Kirche. Aus die Auffassung von Horváth János, A reformáció jegyében Budapest, 1953, 5, 351 wonach Kaspar von Pest den David zum Studium in Wittenberg angeeifert habe, ist unseres Erachtens nicht stichhältig. vö. Gündisch i. m. 7—8, 42-es széljegyzet. Horváth János azt a hibát is elkövette, hogy Pesti Gáspárt Alba-Iulia-i kanonoknak nevezte.

³² 1545 okt. 22: „Aly Chausso, Emerico Byka et d. Gaspari“... auch der vicarius doctor Franciscus (Medgyesi Ferenc sz. j) hinzu kommt, erhalten bis zum Tag „Simonis et Judae“ Lebensmittel fl. 13 asp. 27, 12, 1547 jan. 7.: Eodem die venit huc. d. doctor Franciscus Vicarius Albensis ab imperatore (a török szultánhoz sz. j) cui misi 2 vicibus „Lebensmittel für asp. 48, darunter mel“, derselbe erhält auch während der nächsten Tage bis f. 6 „Trium regum“ eine ähnliche Sendung allein, später mit andere Gästen zusammen; 1547: május 20: D. Gasparo litterato (Pesti sz. j) d vicario (Medgyesi Ferenc sz. j.) av. vinum similes missi sunt fl. 1. Május 7: Sabb. p. crucis venit huc in civ. d. vicarius doctor Franciscus plebanus Musnensis. mansit hic dies 5, in quem este insumptum ratione vini, panis, carnis bubalae stb. facit 1 summa fl. 6 asp 42, 1547 nov. 18 Catharinae venit huc d. Franciscus doctor vicarius cum 2 Turcis, Joanne Glesan, Joanne Draway et Joanni Wanchy manserunt hic usque ad f. 5 quos omnes tenuimus in exp. liberis stb. vö. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt III. 282, 335, 393, 404, 408.

³³ Jakab Elek i. m. 8—9.

^{33a} Jakab Elek (i. m.) téved, mikor arról ír, hogy Ferenc vikáriusnak, mint gazdag főpapnak akkor még az erdélyi szász lutheránus püspökségre is kilátása lehetett.

³⁴ Dávid neve után következik az alábbi megjegyzés: „Hi novem sub Patu adhoc extitere Rectores“ vö. Joseph Trausch, Schriftsteller—Lexikon der Siebenbürger Deutschen. I. Kronstadt 1868, 236 és Jakab Elek i. m. 10.

³⁵ Fridrich Kramer, Bistritz um die Mitte des 16 Jahrhunderts. Auf Grund eines Rechnungsbuches für die Jahre 1547 bis 1553, Archiv des Vereins 21, 1887, 28—86. Kramer föorrása a „Liber erogatorum et expensarum civitatis et reipublicae Bistriciensis“ 1547—1553.

³⁶ Jakab Elek idézte Carl Wittstock munkáját, megjegyzi, hogy Dávid 1551—52. évi igazgatói működéséről semmi sincs fenntartva. Annyi tény, állítja még Jakab, hogy Dávid Ferenc meghivatva vagy mecénása (azaz Medgyesi Ferenc) által kirendelve 1551—52-ben külsőleg még mint római katolikus szolgált. Jakab Elek i. m. 11.

³⁷ Szinnyei József szerint Dávid 1551-ig a beszercei gimnázium igazgatója 1551—1554-ig péterfalvi plébános volt (i. m. 642). Richard Schuller (Cristian Pomarius, Ein Humanist und Reformator im Siebenbürger Sachsenlande, Archiv des Vereins, 39. 1933, 229.) szerint 1551—1552 között volt rektor: „berufen die Bistritzer den jungen Franz Davidis, zum Rektor ihrer Schule (1551—1552)“. Horváth János (i. m. 346.) csak annyit mond, hogy Wittenbergből hazatérte után rövid ideig a beszercei iskola igazgatója.

³⁸ Eodem die (1552 dec. 15) missis dominis Jakobo Wreschner, Johanne Groo et Gregorio Speck Albam ad confirmandum dominum parochum dedimus expensas flor 5. Item eodem die in sortem decimarum ad confirmationem plebani flor, 100. vö. Friederich Kramer i. m. 73.

³⁹ Eodem die (ferio sexta in die innocentum) domino Martino praedicatori Hungaro ratione et intuitu servitorum flor, 4, Eodem die honoris intuitu scholari Hungaro flor 2. vö. Fr. Kramer i. m. 73. Nicolaus Honnius Lechnicensis 1550. vö. Erstes Programm des ev. Gymnasiums zu Bistritz 1852, 36.

⁴⁰ Nach einem Schreiben des Vásárhelyer Richters Michael Literatus dto Marosvásárhely 21 Sept. 1551 wir ein Magister der Bistritzer Schule, wahrscheinlich ist Franz Davidis gemeint, in der Nähe von Vásárhely von Räubern überfallen vö. Programm des Gymnasiums zu Bistritz 1895, 21.

⁴¹ „Dominco die post Blasii (1552 febr. 7) donavimus ludimagistro honoris intuitu ex eo, quod pro honore civitatis in domo ista praetorii comoediam seu ludum scaenicum egerit flor 2. 299. vö. Fr. Kramer, 74. 2. 299 old.

⁴² Schriftsteller Lexikon I. (i. m.) 236.

^{42a} Négyszáz év... A Dr. Kovács Lajos az 1968. augusztus 17—19 között tartott jubileumi fotanácsról tartott beszámolóban (Keresztény Magvető 77, 1971. nr. 1—2, 43. oldal) Michael Schuller a beszercei egyházkör esperesének beszédéből Petersdorfot nem fordította magyarra: „Abban az evangélikus gyülekezetben, ahol mint lelkész szolgálok, a Beszerce mellett Petersdorfban Dávid Ferenc volt az első evangélikus lelkész 1552-ig“.

⁴³ „Comitatus Dobocensis-Petresfalva“ vö. Jakó Zsigmond, Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához. Kolozsvár, 1945, 45.

⁴⁴ „...Nur unser Petersdorf im Bistritzer Kirchenbezirk heisst siebenbürgisch-sächsisch nie Pitterschdref-sondern Päterschdref.“ vö. G. Kisch. Zur Wortforschung 4. Petersdorf? Korrespondenzblatt siebenbürgische Landeskunde 33, 1910 nr. 8—9, 110—111.

⁴⁵ Jakab Elek i. m. nr. 10.

⁴⁶ „Franz Davids Rektor in Bistritz 1551—1552. Dann Pfarrer in Petersdorf, wo er zuerst die neue Lehre predigte, geht dann nach Klausenburg.“ vö. Richard Schuller i. m. 230.

^{46a} Külső cím: Doctrina pariter et humanitate insigni praedito viro D. Christiano Pomorio, vero pastori Ecclesiae Lechnicensis... Aláírás: „Franciscus Davidis tuus ex animo.“ vö. Jakab Elek, Oklevelek 3.

R M Ny 143.

⁴⁷ Aber dafür kämpfte Franz Davidis noch mit allem Waffen seiner genialen Begabung und wunderbaren Beredsamkeit im Lager der Wittenberger Reformation. Christian Pomarius war dem ehrgeizigen Manne, der seine praktische theologische Laufbahn im Bistritzer Kapitel begonnen hatte, damals noch enge befreudet vö. P. Schuller i. m. 230.

⁴⁸ Közölve, Archiv des Vereins I. 1853, 375—383.

^{48a} Jakab Elek i. m. 11—16.

⁴⁹ Az „Apologia... Claudiopoli, 1558“ (R M Ny 148) szerzőjére vonatkozólag Adolf Schullerus a nagyszebeni evangélikus szuperintendencia levéltárának Liber

Chanad című XVI. századi kéziratából közölte a következő, későbbi kéztől származó bejegyzést: Author huius Apologiae fuit Franciscus Davidis rector scholae Claudopolitanae eo tempore Lutheranus“ vö. Archiv des Vereins 1923—1928. 41, 179. Horváth János szerint (i. m. 346) Dávid 1553-tól fogva a kibetegedett Vízaknai Gergely helyébe a kolozsvári iskola igazgatója lett.

⁵⁰ „Jakobus Nyrew notarii viceregens notarius civitatis Colosuarensis levele: „litterarum ad fratrem datorum, in die circumcisionis domini anni eiusdem 1553“: Francisci Davidis amicus tuus a morte Gregori Vyzaknai munere scholastico fungitur“ vö. S. Goldenberg, Clujul in sec. XVI. Bucureşti, 1958, 51.

^{50a} Jakab Elek i. m. 1—3.

^{50b} „1553. 7 Febr... suffragiis pastorum in Transylvania ordinatio ministrorum Cibini instituta et Paulus Wiener. eiusdem loci pastor, electus est in superintendentem“. vö. Quellen IV. 490.

⁵¹ „Paulus Wiener, canonicus et concionator Laibacensis propter evangelii confessionem in Transylvania exulans ac per trienium Cibinii verbum dei docens publico senatus stipendio in eiusdem ecclesiae pastorem electus est XI mensis Maji anno domini etc liij (1552 május 11) ...Decessit ex hac mortali vita 1554 die 16 Augusti cuius anima quiscat in domino“ vö. Gustav Seiwert, Das älteste hermannstädter Kirchenbuch, Archiv des Vereins XI. 366.

⁵² Franz Zimmermann, Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884, Archiv des Vereins XIX, 535, 567.

^{52a} Mathias Hebler Carponensis cum Witteberga Cibinium venisset functus est primum officio collegae in schola Cibiniensi anno 1551. Sequentibus 52 et 53 acceptavit regimen scholae. Deinde vero instante pastore Paulo Wiener et senatu concionatoris munus suscepit anno 1554. Post mortem vero domini Pauli consensu senatus et communitatis electus in pastorem ecclesiae Cibinensis anno 1555. vö. G. Seiwert i. m. 366.

⁵³ Sequenti 56 suffragiis omnium pastorum electus est in superintendentem ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania ipso die beatorum Petri et Pauli apostolorum. Scandalis et haeresibus multiplicibus quae in Transylvania exorta sunt, auctoribus D.G.B. Francisco Davidis pastore ecclesiae Colosvariensis, annis 16 constantissime sincera et pura fide restitit magno animo, in quo agone infinitas aerumnas et suorum ingratitudinem tantam pertulit ut dici nequerat et vere similis fuerit istis sumis viris qui de ecclesia Christi bene meruerunt ibid. 366, 1571. 18. Septembrio moritur... Dominus Mathias Heblerus vö. Quellen IV. 493.

BRASSÓI UNITÁRIUSOK

Kevés erdélyi helységről írtak olyan sok krónikát, történelmet, mint erről a Cenk tövében húzódo, messze földön szépségéről és szorgalmas munkásairól híres városról. Mégis olyan sok hiteles adat pihen itt még feltáratlan, annyi történést fedett be a feledés pora. De ha valaki itt szorgalmasan búvárkodik, úgy gyakran bukkanhat érdekeségekre, történelmi gyöngyszemekre.

A brassói unitárius egyházközséget 1885-ben alapították, a mai köztudat innen számítja e felekezethez tartozó közösségi életet. Pedig ha jól utána kutatunk, sok feljegyzés tanúskodik régebbi unitárius múlttól. Sőt azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy 1568-tól, az unitárius egyház megalakulása óta, megcsakisításokkal, a Székelyföldről ide betelepülő unitáriusok sokszor egymásra találtak, és különböző módon pró-